

Begeerte heeft ons aangeraakt

Denise De Weerd, *historica, ere-
hoofdconservator Koninklijke Bibliotheek
Albert I, Brussel*

*Du passé faisons table rase
Foule esclave debout, debout !
Le monde va changer de base
Nous ne sommes rien, soyons tout.*

*Weg gij oude vormen en gedachten
Slaafgeborenen ontwaakt, ontwaakt !
De wereld steunt op nieuwe krachten
Begeerte heeft ons aangeraakt.*

Deze laatste regel uit het prachtige, door Henriëtte Roland Holst uit het Frans vertaalde strijdlied *L'Internationale*, werd gekozen als titel voor een publicatie van het AMSAB over de geschiedenis van de relatie(s) tussen socialisme en seksualiteit.

Met *Begeerte heeft ons aangeraakt* als vertaling van de sloganske regel *Nous ne sommes rien, soyons tout*, gaf Henriëtte Roland Holst de inhoud meer nuance en meer zin. De verworpenen der aarde willen zonder meer alles zijn in een op een nieuwe basis opgebouwde wereld. Bij de slaafgeborenen wordt de begeerte gewekt naar een beloofde wereld, een wereld van belofte. Ze moeten begerig worden naar de nieuwe gedachten en de oude verwerpen. Die begeerte kan alle richtingen uit, van 'alle dagen biefstukken eten' voor een gezond nageslacht en een stevig lijf, tot de verovering van de productie en de macht.

Deze publicatie gaat niet in de eerste plaats over de sociale en politieke strijd die nodig is om de begeerte te voldoen. De strijd vormt slechts de achtergrond voor de vraag of de socialisten bij het scheppen van de nieuwe mens, de 'homo socialisticus' waarover Bart De Wilde het heeft, ook aandacht hebben gehad voor de seksuele begeerte in dat gezonde lijf. Het is een vraag die we in een studie van de gehele mens niet over het hoofd mogen zien, vooral omdat seksualiteit sinds de negentiende eeuw volop in de belangstelling staat.

Seksualiteit heeft niet alleen te maken met seksuele noden en fantasieën. Ze heeft ook te maken met de voortplanting van de mens en kan daarom niet zomaar afgezonderd worden uit het leven. We gebruiken seksualiteit hier dan ook in de 'constructionistische' visie van Foucault en Weeks: een historisch cultureel 'construct', dat bepaald wordt door de economische, politieke en culturele evolutie. De betekenisgeving in dit werk zal dan ook sterk afhangen van klasse, sekse en tijd.

Wij hebben ons gehoeud voor het definiëren en hanteren van begrippen als arbeidersseksualiteit of socialistische seksualiteit, zo die al bestaan. Wel gaan we na hoe het brede spectrum van het socialisme, de vrijzinnigheid en de arbeidersklasse reageerden op en omgingen met het seksuele leven. Om het emancipatorische proces van het socialisme in de seksuele bevrijding en bewustwording van de arbeidersklasse te achterhalen, hebben we ons verdiept in alles wat rond het thema gebeurde: het spreken, verhalen en teksten, reglementen en wetten, de waaier van middelen zoals geboorteregelingmethoden, steun aan prostituees...

Socialisme bleek al snel een niet te hanteren begrip. Over welk socialisme konden wij het hebben in een werk dat over een periode van

bijna twee eeuwen loopt: dit van de utopische socialisten, van de marxisten, van de anarchisten, van de sociaal-democraten? Allemaal hebben ze een rol gespeeld in de evolutie van de Belgische arbeidersbeweging, en dan hebben we het nog niet over de vrijzinnigen en de radicale liberalen. In al die denkrichtingen hebben individuen al dan niet meningen geuit over seksualiteit. In wat geuit werd is één constante aanwezig: wie over seksualiteit schreef of dacht, refereerde onmiddellijk aan het verschil tussen man en vrouw. Het fysieke werd naar de vrouw toegeschoven; de man was daar eerder onafhankelijk van. Mannen bleven lang onzichtbaar, maar ze hadden wel uitgesproken veronderstellingen over de fysiologie van de vrouw. Dat merkte men heel duidelijk in de arbeids-wereld. *"Women were inevitably embodied beings, trailing their sexuality always with them, while men were somehow abstracted from their own material substance"* (Leonore Davidoff 165). Ook de socialisten hebben het herhaaldelijk alleen over vrouwen als seksualiteit ter sprake komt. De wens en de acties om de situatie van de vrouw in verband met haar vrouwzijn te verbeteren, stonden reeds vroeg op het programma. De genderproblematiek gaat dan ook een uitdrukkelijke rol spelen, van grosso modo 1830 tot nu.

Een centrale vraag is of de arbeidersklasse de seksualiteit anders beleefde dan de burgerij. Freud geloofde zeker van wel. In een brief schreef zijn verloofde (geciteerd in Peter Gay, 20) hem over het luidruchtige, exuberante gedrag van arbeiders en arbeidsters op de kermis. Freud antwoordde: *"One could show that 'the people' are quite unlike us in the way they judge, believe, hope and work. There is a psychology of the common man that is rather different from ours. The 'rabble' freely give way to their impulses while good bourgeois train themselves to resist the pressures of the drives and this gives us the quality of*

refinement. Bourgeois feel things more deeply than the poor, who are too helpless, too exposed to misery, to practice reconciliation. Why don't we get drunk? Because the discomfort and shame of the hangover give us more pain than drinking gives us pleasure. Why don't we fall in love with someone new every month? Because separation tears away a piece of our heart. And so we make more of an effort to keep suffering away from us than to procure pleasure for ourselves". Peter Gay merkt hierbij op dat deze wijze mijmeringen veel ont-hullen over de Victoriaanse burger.

Wij leren eruit welke ideeën de burgerij er over de arbeidersklasse op nahield. *"Voor al in de 19de eeuw"*, schrijft Bob Carlier *"is de houding tegenover de arbeidersklasse er vaak een van angst, angst voor de revolutie, angst voor het gepeupel, het 'gevaarlijke en onaangepaste' deel dat de gehele arbeidersklasse zou kunnen aantasten. Seksuele 'ont-aarding' en losbandigheid zijn er vooral intrinsieke kenmerken van"* (Carlier, Diep en duizendvoudig, 47). Leefde die angst soms ook bij socialistische leiders? Of gingen zij uit van waardeoor-delen van een meer ethische aard?

In dit licht hebben wij ons vragen gesteld over de wijze waarop de socialisten hun inzichten over seksualiteit aan de arbeiders zouden bij-brengen. En in hoever reageerden 'de begerigen' hierop? Was er een seksuele behoefte? Waren zij bereid dit privéaspect van hun leven aan banden te laten leggen? Waren zij wel zo losbandig als werd beweerd?

Een team van historici en vorsers uit andere disciplines koos ervoor om zoveel en waar mogelijk de theorie aan de realiteit te toetsen. Elk van hen heeft een domein uitgediept en ge-tracht op die vragen een antwoord te vinden. Als begindatum werd 1830 genomen, want met een onderwerp als dit kan men niet 'binnen-vallen' in de periode van de reeds georgani-seerde arbeidersbeweging. Het embryo van het discours leeft al in gistingperiode van de eerste

helpt van de negentiende eeuw bij de utopische socialisten, in een pas opgerichte nieuwe natie die net het Hollands bewind heeft afgevoerd maar nog veel Frans gedachtegoed bezit. Het groeit bij de naar België uitgeweken volgelingen van de utopisten en blijft als een kleine splijtzwam nawerken in de congressen van de Eerste Internationale. Over dit proces schrijft Hans Moors, een Nederlandse vorser naar het vroeg-socialisme, een schitterend grondlegend artikel. Hij gaat na hoe belangrijk het ideeëngoed van de saint-simonisten, het fourierisme, de meetingbeweging en de radiaal-liberale thinktanks en pressiegroepen is geweest; dat tot laat in de negentiende eeuw diep heeft nagewerkt. Seksevraagstukken en het denken over vrouwen en vrouwelijkheid waren inherent aan de vrijdenkersorganisaties, waaraan relatief veel vrouwen meewerkten. Hans Moors besluit dat het denken over sekse lang gevat bleef in het kader van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Pas op het einde van de eeuw trad de scheiding tussen een publieke (masculiene) en een private (feminiene) sfeer op.

Luc Peiren speelt hierop in met een onderzoek naar de evolutie van het ideeëngoed op het forum van de Eerste Internationale en bij een van de eerste kopstukken van de Belgische sociaal-democratie, César De Paepe. In zijn artikel belicht hij bewust de 'opinie van de mannen'. Hij laat ook andere leiders en voormannen aan het woord, voor wie seksualiteit nog geen prioritair probleem is. Zij raken de kwestie zijdelings aan wanneer ze het hebben over de positie van de vrouwen op de arbeidsmarkt en over de prostitutie. Tegenstrijdige meningen beheersen het programmapunt in verband met de toekenning van het algemeen kiesrecht aan vrouwen. Luc Peiren laat ons de mannenstemmen horen tijdens de congressen en in de socialistische pers. Zijn besluit luidt dat de voor-

oorlogse socialistische beweging in België globaal gezien veel positiever stond tegenover de vrouwenkwestie dan juist na de Eerste Wereldoorlog. In de toekomstige, socialistische maatschappij zou alles echter in orde komen.

Paule Verbruggen geeft, in een goede synthese van de volgende eeuw, een andere wending aan de problematiek met een onderzoek naar het denken bij socialisten over de positie van de vrouw als moeder en in het gezin. Zij beschrijft de subtiele overgang van het materialistisch feminisme naar de beeldvorming van de 'nieuwe vrouw' en de evolutie naar een bredere mentaliteitsverandering rond huwelijk en seksuele moraal. De seksuele daad moet een vrije keuze zijn, maar blijft wel gekoppeld aan de voortplantingsfunctie. Zij trekt die langzame verandering door tot in de jaren '60, wanneer de evidentie van het huwelijk als enige uitweg voor de vrouw stilaan in vraag wordt gesteld. Zij gaat ook na welke standpunten ingenomen werden door de socialistische parlementairen in verband met de wetgeving over de juridische gelijkheid van de vrouwen, echtscheiding en abortus. Zij treft veel individuele uitingen van seksisme aan, naast ook veel goede wil om de wet in progressieve zin om te buigen. Wat in de jaren '60 en '70 voorzichtig broeide, wordt opengetrokken op het congres van de Vlaamse socialisten van 1978 over onder meer het gezinsbeleid. Haar conclusie luidt dat binnen de socialistische beweging niet echt gesproken kan worden van een homogeen gedachtegoed rond gezin en seksuele moraal. Het klassebelang woog lang door in de trage, weifelende afbouw van de dubbele moraal voor man en vrouw.

Een tweede pakket bijdragen richt zich op de arbeiderswereld. Waar anders dan in de verbetering van de reglementering van de vrouwenarbeid kunnen socialisten hun beeld van de

vrouw duidelijker tot uitdrukking brengen? Nele Bracke haalt voorbeelden aan uit de Arbeidscommissie van 1886, die wonderwel overeenstemmen met de hierboven geciteerde beeldvorming van Freud. Het seksuele verschil nam een centrale plaats in in het debat over de reglementering van de vrouwelijke fabrieksarbeid tussen 1885 en 1918. Hier heeft wel degelijk het primaire aspect van de seksualiteit, het biologische verschil, geleid tot de dominantie van het idee dat de vrouw in de privé sfeer thuis hoort. Socialisten gaven de vrouwen evenwel de keuze om ook in de openbare sfeer van de arbeidsmarkt te blijven. Bart De Wilde leidt ons binnen in de rauwe seksualiteit - soms letterlijk tot 'op de werkvloer' - van de 'rabble'. Zijn er inderdaad aanwijzingen dat er in het verleden ook op andere manieren met seksualiteit werd omgegaan door arbeiders en door burgers? De Wilde laat de arbeiders meestal zelf aan het woord over vrijen, roddelen, dubbelzinnige praat, geweld en seks als machtsmisbruik, in een boeiende bloemlezing van interviews, literatuur, volksliedjes, enzovoort. In het tweede deel behandelt hij de reactie van de syndicaten, die evenals de hele socialistische beweging af te rekenen hadden met de stigmatisatie van 'losbandigheid' door de burgerij en de katholieken enerzijds, en anderzijds last hadden met het boetsen van de arbeider tot een voorbeeldig, respectabel mens. Hij illustreert de discrepantie tussen het hoogstaande, morele beeld van de ideale homo socialisticus en de ervaringen uit de praktijk van het privéleven. Het lichaam en zijn seksuele functies horen thuis in de 'wereld van de ondercultuur'. Deze problematiek van het schisma tussen het publieke optreden en het 'persoonlijke dat niet politiek was' komt eveneens aan bod in de bijdrage van Karen Celis over geboorteregeling en abortus en die van Kathlijn Pittonvils over geslachtsziekten en prostitutie. Beide auteurs

tonen aan hoe socialisten op het scherp van de snede balanceren tussen het morele dilemma en een compromissenpolitiek, als het gaat om belevingen van seksualiteit die als bedreigend voor de zedelijke orde werden ervaren. Zij hebben zich evenwel niet aan het probleem onttrokken. Dat kan men niet zeggen voor de kwestie van 'afwijkend' seksueel gedrag. Anne Ganzevoort had het bijzonder moeilijk met het bronnenonderzoek naar dit zeer verborgene, dit waar men niet over spreekt. In een goed onderbouwd theoretisch betoog kaart zij de problematiek aan, geïllustreerd met uitspraken uit de internationale socialistische wereld. Ze legt een eerste basis voor een dergelijk onderzoek in België en kon daarvoor terugvallen op het proces tegen Georges Eekhoud en op literaire teksten; wat in de politiek niet oirbaar was, werd de kunstenaar in naam van de artistieke vrijheid wél vergeven. Treffend in haar artikel is de blinde vlek in de ogen van socialisten voor homoseksualiteit, en het verschil in attitude bij volksmensen tegenover dit probleem. Ook zij stelt als belangrijk gegeven vast dat het pad naar de liberalisering onvermijdelijk langs een 'lange lijdensweg der wetsvoorstellen' loopt. Wie met de wereld van de subcultuur van de onderbuik te maken krijgt, ervaart schuldgevoelens of krijgt angstreacties. Wat hebben de socialisten gedaan om de mens daarvan te bevrijden? Wis Geysen vertelt hoe seksuele voorlichting vanaf het einde van de negentiende eeuw in socialistische kringen opduikt als een bevrijdend idee, maar hoe die toch als een hete aardappel steeds vooruitgeschoven wordt. Hoe het 'volkomen huwelijk' beleefd werd, moest men maar halen uit lectuur. Dat werd reeds aangegeven door De Wilde en wordt door Bart De Nil verder uitgewerkt. Socialisten hebben wel actief deelgenomen en meegewerkt aan initiatieven die van elders bin-

nenwaaiden. Geysen behandelt indringend de geschiedenis van het CGSO en de zijdelingse hulp die door de Socialistische Vooruitziende Vrouwen aan de vereniging werd gegeven. De voorlichtingsrol van hun tijdschrift en de spilfiguur daarvan, Vogelina Dille Lobe, verduidelijken nog maar eens dat de socialisten de seksuele problematiek liefst afschoven naar mutualistische nevenorganisaties als de vrouwenbeweging en de socialistische en mutualistische jeugd. Hoe groot de seksuele onwetendheid en de nood aan voorlichting in de heteroseksuele wereld wel was, bewijst Geysen met talrijke citaten uit een onderzoek bij een honderdvijftigtal mannen en vrouwen uit de socialistische wereld. Het onderzoek werd verwezenlijkt met de hulp van de studenten van prof. Bruno De Wever van de Gentse universiteit. De echo's van De Wildes onderzoek op de werkvloer zijn hier legio hoorbaar.

In de studie van Martine Vermandere over de socialistische jeugd, het nieuwe geslacht, dat de socialistische maatschappij zou scheppen, ziet men de langzame ombuiging van de burgerlijke waarden - die van de arbeiders kleinburgerlijke respectabele lieden wilden maken - tot de vormgeving van een socialistische moraal, gesteund op de leuze van de AJC'ers (Arbeiders Jeugd Centrale) "*Vrijheid is verantwoordelijkheid*". De getuigenissen van oud-AJC'ers geven een ontroerend beeld van jeugdsentiment over een wereld waar een mens socialist werd. Volkskinderen ontdekten er de notie 'partner' en leerden omgaan met communicatie en leefvormen tussen partners. Luc Celis heeft het over het belang van een sterke lichaamsbeheersing voor een sociaal stevig gestructureerde socialistische arbeidersbeweging. In de sporttakken van de socialistische beweging staat het 'schoon lichaam' centraal. Met het in het publiek defileren van hier en daar wat naakt, stelden de sportlui, en vooral de jonge vrouwen, zich 'bloot'

als schietschijf voor de pijlen van de moraalriders.

De beeldvorming van mannen en vrouwen in de socialistische iconografie, behandeld door Brigitte De Mulder, toont aan hoe die sterke sociale beheersing die in de socialistische organisaties werd gevraagd, zich uitdrukte in voorstellingen van het ideale rollenspel. De rolverdeling tussen de seksen spreekt uit de beeldtaal. Heel lang werden bepaalde mannelijke kwaliteiten hoger gewaardeerd, ook door vrouwen. Heel lang was het modale gezin de hoeksteen van de maatschappij. Maar ook de evolutie in het doorbreken van taboes, het aanvaarden van deviaties en de doorbraak van het andere dan het heteroseksuele koppel leest men af uit de iconografie, die toch nog altijd aan de top wordt geboren.

Beeldvorming gebeurt ook in media als film en pers. Guido Desyn rekent in zijn bijdrage over de invloed op arbeiders van het massamedium film af met de mythe van de bevrijdende invloed van het *garçonne*-model op arbeidersvrouwen. De grote verleider was de Amerikaanse film van de jaren '30. Aan de hand van de filmrubrieken in het dagblad *Vooruit* en van de programmatie in de cinema's van *Vooruit* komt hij, zoals de vorige auteurs, tot de vaststelling dat er dubbelzinnigheid bestond in wat werd gezegd, wat men trachtte uit te leggen en wat werd aanvaard. Die dualiteit had haar oorsprong in de discrepantie tussen de theorie, die niet altijd aantrekkelijk was omdat zij de beheersing van het lichaam en de driften vroeg, en de praktijk, waarin werd toegegeven aan de smaak van het publiek en, niet te vergeten, de commercialiteit van de marktproducten. Die dualiteit en dubbelzinnigheid vormen ook het hoofdthema van het artikel van Bart De Nil over de opgelegde en aanbevolen lectuur en de verkoop van het prikkelende genre. In een boeiend exposé illustreert hij hoe het geschre-

ven woord en wederwoord een giftig wapen waren in de strijd tussen socialisten en katholieken. En ook de laatsten bleken niet vies van vuile taal.

Daarmee is het verhaal rond. Of toch niet?

Bijna alle auteurs hebben getracht weer te geven hoe de socialisten in de politieke arena toch verdedigers zijn geweest van de soms onderhuidse socialistische morele visie op seksuele kwesties. Meestal kwam die visie meer tot uiting in het werk van individuen dan in een eensgezind standpunt van een groep. Een totale visie op seksualiteit is echter nooit uitgewerkt. Was dit omdat het economische en het sociale (nog steeds) prioritair was in deze kapitalistische wereld en omdat het secundaire werd doorgeschoven naar groepen met weinig macht? Kan het ook zijn omdat dikwijls, naargelang de tijdgeest, slechts één element uit de seksuele structuur belangrijk werd en moest aangepakt worden, zoals abortus in het interbellum en seks met minderjarigen vandaag? Was een totale aanpak wel mogelijk zonder de maatschappijstructuren te verbreken? De oude vormen en gedachten werden slechts kortstondig doorgeschied in wat men mei '68 is gaan noemen. En even, voor een korte periode, werd de droom door de sovjets waargemaakt.

De onderzochte materie is zo omvangrijk en complex, zo vol tegenstrijdigheden ook, dat er, in dit stadium van het onderzoek, voor België en meer specifiek voor Vlaanderen nog geen eenvoudige krachtlijnen kunnen geformuleerd worden. De medewerkers hebben geworsteld met een ingewikkeld netwerk van structuren, betekenissen en gedragingen, en dat over een periode van bijna twee eeuwen met grote veranderingen in de maatschappelijke ordening. Bovendien hebben zij op minstens twee niveaus gewerkt: dat van de norm en dat van de realiteit. Daarom stippen zij alleen elementen van

verandering aan, die moeten aanzetten tot verder onderzoek. Een aantal van de medewerkers heeft in ieder geval de microbe al stevig te pakken.

Nochtans zijn ze er door overleg en samenwerking naar mijn mening nu al in geslaagd de stukjes van de caleidoscopische wereld van socialisten en arbeiders - van mannelijkheid en vrouwelijkheid, van controlerende maatregelen en seksuele miserie, van verschuivingen van seksuele attitudes - samen te voegen tot een coherent beeld. Wat meer is, iedereen komt tot de vaststelling van Bob Carlier: "*Het zijn 'de socialisten' en de vrijzinnigen, die de spits hebben afgebeten voor veranderingen die strookten met hun sociaal-psychologische structuur en hun nood aan ook andere ontvoogding*" (Carlier 228). Door de invalshoek van de seksualiteit die in dit werk centraal staat, is een nieuwe morele dimensie aan de geschiedenis van de Belgische socialistische arbeidersbeweging toegevoegd.

D. De Weerd (ed.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, Gent: AMSAB- Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1999, 498 p.
Te koop bij AMSAB
Prijs: 800 BEF

Boom, van de Oudheid tot het Jaar 2000

Martine Vermandere, coördinator
AMSAB-Centrum Antwerpen

Alex Vinck publiceert reeds meer dan vijftwintig jaar historische werken over de gemeentete Boom en haar verenigingen. Het materiaal